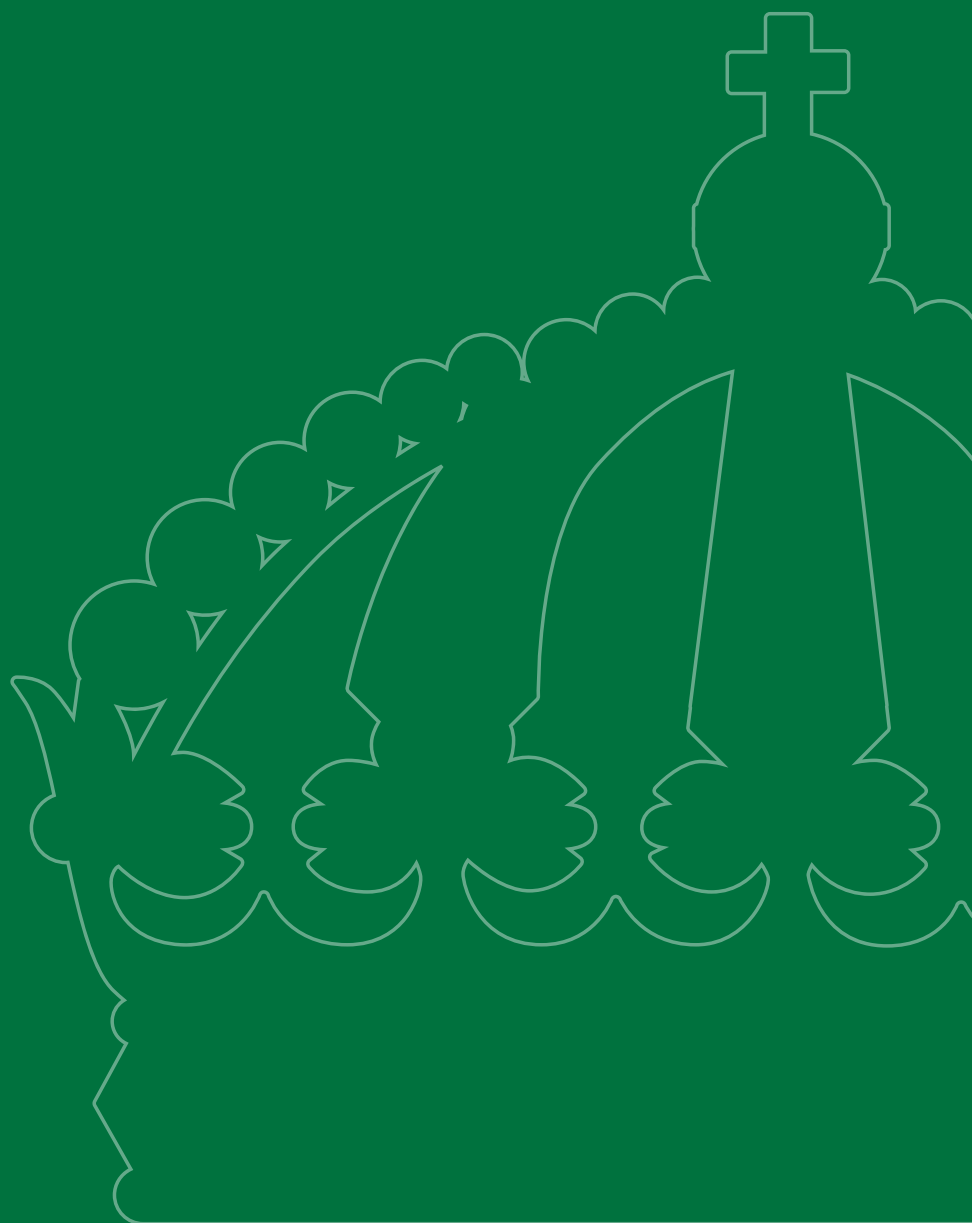

Insatser för att öka motivationen för områdesskydd hos privata skogsägare

2019

UTGIVEN AV: Länsstyrelsen Jämtlands län, oktober 2019.

ANSVARIG: Per Sander.

TEXT: Per Sander.

FOTO OMSLAG: Hällberget. Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län

TRYCK: Länsstyrelsens tryckeri, Östersund 2019.

LÖPNUMMER: 2019:33.

DIARIENUMMER: 511-7381-2019

PUBLIKATIONEN KAN LADDAS NER FRÅN VÅR HEMSIDA: www.lansstyrelsen.se/jamtland

Innehåll

1. Inledning	4
2.Syfte	5
3. Bakgrund	5
3.1 Nuvarande ersättningsnivåer vid områdesskydd	6
3.2 Inställning till områdesskydd hos enskilda markägare	7
3.3 Reservatsbildningens olika faser	9
4. Problem och centrala frågeställningar	10
4.1 Problem att genomföra generationsskiften	10
4.2 Ersättningar och skattekonsekvenser vid områdesskydd	10
4.3 Försvårande av företagande och en levande landsbygd	13
4.4 Markbytespaket.....	14
4.5 Svårt att köpa ny mark och särskilt i närheten inom ramen för den lagstadgade tidsramen	15
4.6 Låga ersättningar på mark som har låg avkastning.....	16
5. Annan kritik och mer allmänt hållna synpunkter beträffande reservatsbildning	17
5.1 Känsломässiga band till marken.....	17
5.2 Insektsangrepp	17
5.3 Svårt att acceptera statlig intervention det borde bygga på frivillighet.....	17
5.4 Ägande- och brukanderätt.....	18
5.5 Nyckelbiotoper och formellt områdesskydd	19
5.6 Sektorsansvar och samhällsansvar.....	20
6. Synpunkter kopplad till myndigheternas arbete med områdesskydd	22
6.1 Långa handläggningstider innebär lång tid till ersättning för markägare	23
6.2 Brist på information och dialog	23
7. Förslag till förbättringar gällande ekonomiska ersättningar för områdesskydd	25
Bilaga 1. Skogskonto och skogsskadekonto	27
Bilaga 2. Riksrevisionens granskning av arbetet med skydd av värdefull skog	28
Bilaga 3. Frivilligt skydd av norsk skog sker så här:	30
Bilaga 4. Systematisk bevarandeplanering	31

1. Inledning

Det har under många år funnits en konfliktyta mellan naturvården och skogsbruket om skogsbruksmetoder och om det formella skyddet. Konflikten har haft olika fokus, från 1970-talet och fram till sekelskiftet rörde konflikten främst storskogsbruket och den ideella naturvården och i någon mån den statliga naturvården.

Skogsbolagen har sedan 1990-talet skaffat sig ekologer, certifierat sig och deklarerar tydliga mål för frivilliga avsättningar. Den statliga naturvården upplever numera att man har bra diskussioner med storskogsbruket även om man inte är överens om allt. Miljöorganisationer använder fortfarande storskogsbruket som hävstång för att nå sina mål och framförallt statliga Sveaskog får känna av hård kritik.

Under senaste decenniet har konfliktytan glidit över till att handla mer om statens naturvårdsambitioner och de enskilda skogsägarna. Detta har skett i takt med att reservatbildningsprocesser blivit allt vanligare på enskilda markägares fastigheter och på grund av att nya företeelser som att nyckelbiotoper har blivit ett hinder för avverkning genom marknadsinstrument. När myndigheterna sedan börjat tillämpa artskyddsförordningen med resultatet att planerade skogsavverkningar hindras och när Skogsstyrelsen i sin tillämpning av Skogsvårdslagen nekar tillstånd till avverkning av fjällskogar med höga naturvärden, så tycker en del att den statliga interventionen har gått för långt.

Länsstyrelsens och Skogsstyrelsens tjänstemän märker av denna oro i sina kontakter med den enskilda markägaren när myndigheterna planerar och genomför inventeringar på privat mark. Denna pm är endast inriktad på att diskutera det formella områdesskyddet på/inom enskild mark även om andra frågor också skulle behöva utredas eftersom de hör samman med områdesskyddet på ett eller annat sätt. Rapporten har ett Norrlandsperspektiv eftersom de handläggare som deltagit med synpunkter jobbar i Norrland, men mycket av det som framförs har relevans i hela Sverige. Genom att öka den gemensamma kunskapsbasen och förståelsen för olika synsätt på områdesskydd kan förhoppningsvis konfliktnivån minskas och detta pm kan kanske ses som ett bidrag till detta.

Ett stort tack till Claes Tjäder och Rolf Edström från Norrskog samt Pontus Wallén, Cecilia Odelberg och Pär Hedberg vid Länsstyrelsen Jämtlands län, Björn Jonsson och Henrik Sporrang från länsstyrelsen i Västerbotten och Pekka Bader från Länsstyrelsen i Västernorrland och Urban Rydin från LRF-konsult som bidragit med värdefulla synpunkter på detta dokument. Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen har fått möjlighet att ge synpunkter och faktagranska dokumentet och även därifrån har, trots kort svarstid, mycket bra synpunkter framförts som ökat kvaliteten.

2.Syfte

Underlätta och skapa bättre förståelse och acceptans för processen vid formellt områdesskydd för Skogsstyrelsen och länsstyrelserna och därmed minska konflikter mellan myndigheter och enskilda skogsägare i arbetet.

3. Bakgrund

Samhället har genom riksdagsbeslut fastställt olika miljömål med tillhörande etappmål. Miljömålet för skog Levande skogar anger att: *skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras och kulturmiljövärden och sociala värden värnas.*

Formellt skydd och frivilliga avsättningar av skyddsvärd skog samt miljöhänsyn vid skogsbruksåtgärder bedöms av regering och riksdag vara de viktigaste insatserna för att uppnå målet Levande skogar. Dessa tre byggstenar sägs utgöra den svenska modellen för bevarande av biologisk mångfald i skogen. Skogsbrukets så kallade sektorsansvar innebär att myndigheter och skogsbruket har ett gemensamt ansvar för att miljömålen nås.

Regeringen har även, i enlighet med den antagna internationella konventionen om biologisk mångfald, beslutat om etappmålet (2014) att minst 20 procent av Sveriges land- och sötvattensområden samt 10 procent av Sveriges marina områden skyddas eller på annat sätt bevaras innan år 2020. Detta mål preciseras i propositionen¹ om en svensk strategi för biologisk mångfald och ekosystemtjänster som beslutats av riksdagen. I konventionen för biologisk mångfald finns de så kallade Aichimålen beskrivna som anger att 17 procent av arealen ska skyddas. Skyddet ska vara representativt (det vill säga alla skogstyper ska beaktas i skyddet) och att de anger att det är de områden med högst naturvärden som ska skyddas.

Syftet med etappmålen inom miljömålssystemet är att de ska ange steg på vägen mot de mer långsiktiga miljökvalitetsmålen. Etappmålet anger bland annat att de frivilliga avsättningarna bör ha ökat med 200 000 hektar skogsmark till år 2020, samtidigt som det formella skyddet har ökat med cirka 150 000 hektar skogsmark nedan gränsen för fjällnära skog. De specifika målen för frivilliga avsättningar och formellt skydd av skog ska tillsammans med andra typer av skydds- och bevarandeåtgärder bidra till de 20 totala procenten.

I den nationella strategin för formellt skogsskydd från 2017 bryts etappmålet för formellt skydd ner till regionala mål och här förväntas Jämtlands län bidra med formellt skydd av 10 100 hektar skogsmark mellan åren 2012–2020. Områden som väljs ut för reservatsbildning är de områden med allra högst naturvärden och dessa sällas fram i enlighet med kriterier i den nationella skogsstrategin. Kriterierna i den nationella strategin handlar om att prioritera naturvärden på områdesnivå, med långsiktig funktionalitet och inom särskilt prioriterade skogstyper.

1 Prop. 2013/14:141, s. 91, bet. 2013/14: MJU27, rskr. 2013/14:359.

Att formellt skydda skog är en myndighetsuppgift och det är främst länsstyrelserna och Skogsstyrelsen som har detta uppdrag med stöd av lagstiftningen i miljöbalken (7 kap) och i förordningen om områdesskydd (1998:1252). Kommunerna har också möjlighet att fatta beslut om naturreservat med syfte att skydda av skog och kan få statsbidrag för detta.

Det är framförallt länsstyrelserna som fattar beslut om störst areal områdesskydd i Sverige. Processen från det att länsstyrelsen uppmärksammar och bedömer att ett skogsområde fyller kriterierna för ett formellt skydd, tills det att ersättningar är utbetalda och beslut om reservat är fattat, är ofta lång och pågår i genomsnitt 3–6 år, men det är inte ovanligt med 10 års handläggningstid.

Tiden att bilda biotopskydd och naturvårdsavtal är i regel kortare och här handlar det om att det är mindre områden och/eller färre markägare i det enskilda fallet men då budgeten är begränsad kan handläggningstiden även vid dessa skyddsformer bli lång. Anledningarna till de långa processerna vid naturreservat beskrivs i riksrevisionens granskning av arbetet med skydd av skog "Skyddet av värdefull skog" RiR 2018:17. Att reservatsarbetet tar tid beror på att förhandlingarna inte sällan kör fast och att anslagens storlek för ersättning begränsar myndigheternas möjligheter över tid att genomföra affärer med markägare.

Handläggaresurserna för att driva processerna och skriva beslut är begränsade jämfört med den målbild som finns och en ytterligare faktor i det sammanhanget handlar om att processen ska vara rättssäker och bygga på en god och lyhörd dialog. Detta kräver många formella steg som måste få ta sin tid, liksom en dialog för att hitta lämpliga avgränsningar, föreskrifter och undantag till föreskrifter. Då ett naturreservat ska finnas för all framtid är det mycket viktigt att denna dialog får ta sin tid så att inskränkningarna, särskilt för markägarna, inte blir större än vad som krävs för att de prioriterade bevarandevärdena ska kunna skyddas

3.1 Nuvarande ersättningsnivåer vid områdesskydd

Från och med 1 augusti år 2010 gäller ändrade ersättningsregler för expropriation och andra situationer där fastigheter tas i anspråk med tvång. Då infördes ett påslag med 25 procent på marknadsvärdesminskningen för fastigheter där rådigheten inskränks. Man tog även bort begränsningsregeln till ersättning av förväntningsvärden – den så kallade presumptionsregeln. Regeln innebär att påslaget betalas ut vid intrångsersättning när markägaren behåller markägandet. Markägaren får en ekonomisk ersättning för det intrång som naturreservatets föreskrifter kommer att utgöra på markägarens rättigheter. Intrånget med föreskrifter för ett reservatsbeslut gäller för all framtid.

När en markägare i stället väljer att sälja berörd mark till staten betalas endast marknadsvärdet på den berörda delen av fastigheten eftersom det ses som en frivillig överenskommelse mellan två parter och inte ett tvång. Detta har inneburit att nästan all markåtkomst i dag sker med intrångsersättning.

Marknadsvärdet på en skogsfastighet beräknas i regel enligt beståndsmetoden som innebär att man diskonterar alla framtida intäkter och kostnader till ett

nuvärde. Värderingen brukar alltid kompletteras med ortsprismetoden där man tar hänsyn till prisstatistik för fastigheter i på orten (närområdet). Den ekonomiska ersättningen/köpeskillingen som värderingen anger är en avvägning mellan de olika resultaten och hamnar någonstans däremellan, med en övervikt åt den värderingsmetod som värderaren anser vara tillförlitligast i det aktuella området.

Pengarna som markägaren får som ersättning kan skattefritt sättas in i en ersättningsfond för att köpa ersättningsmark. Fonderingen gäller normalt i 3 år, men markägaren kan få dispens i upp till 6 år. Reglerna från 2010 med ett påslag med 25 procent på marknadsvärdet av intrånget vid bland annat markåtkomst för naturreservat och biotopskydd har inneburit att det blivit lättare för handläggarna på Skogsstyrelsen och länsstyrelserna att nå en överenskommelse med markägare. Detta är något som även företrädare för privatskogsbruket håller med om.

Enkätstudier från Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen visar dock att denna effekt har avtagit. Påslaget motiverades av att det ska vara en kompensation för skatt och kostnader man får i samband med att man erhåller ett intrång samt för "sveda och värk". Tanken med påslaget var också att det skulle kompensera för en viss osäkerhet i värderingen (så att man aldrig får mindre än värdet, även om värderingen skulle hamna något lågt) och för att markägaren inte kan påverka värderingstidpunkten (i annat fall hade hen kanske hellre inväntat en trolig prisuppgång på virke eller "rätt" köpare). Det är oklart om det sistnämnda var en uttalad avsikt, men värderare brukar använda denna argumentation i samtal med markägare.

Fortfarande är det dock på många håll trögt att komma framåt från det att Länsstyrelsen presenterar ett förslag på reservatsbildning för en markägare och till dess man lyckas nå en överenskommelse.

Beträffande påslaget på 25 procent menar en del att det inte stämmer i praktiken. Skogsbruksföreträdare upplever att värderingar av fastigheter för naturvårdsändamål i dag succesivt generellt sett "glidit neråt" och allt mer sällan uppgår till "marknadsvärdet + 25 procent". Statens förhandlare kan å andra sidan uppleva att marknadsvärdet + 25 procent påslag av marknadsvärdet nu ses som det "nya marknadsvärdet" och att markägare nu önskar höja ersättningen ytterligare genom argument som redan behandlats i det generella 25 procentiga påslaget.

3.2 Inställning till områdesskydd hos enskilda markägare

I en liten begränsad enkät år 2017 bland reservatshandläggare i några norrlandslän (Y, AC, Z) har handläggarna bland annat fått uppskatta inställningen initialt hos markägarna till reservatsbildning. Markägarnas inställning i Z och AC-län har skattats av länsstyrelsens tjänstemän. Majoriteten upplevdes mycket negativa eller negativa. I Västernorrland anser handläggarna att markägarna inte att markägarna är lika negativa till reservatsbildningen, men att de som är mycket negativa är mer högljudda och kan märkas mer. Ofta kan markägare tycka att det är bra med reservatsbildning men inte på min fastighet, vilket kan vara en typisk mänsklig första reaktion.

Länsstyrelsen Jämtlands län tar i regel markägarkontakt först när Länsstyrelsen har bestämt sig för att föra fram ett område som kandidat för ett områdesskydd. Reservatsbildning påverkar ofta markägaren på ett personligt plan och inställningen till områdesskydd beror till stor del på i vilken del av reservatsprocessen som markägaren befinner sig i.

När Länsstyrelsen kontaktar markägaren kan det ofta komma som en överraskning att staten är intresserad av skogen och av naturliga skäl är markägaren i det momentet ofta avvaktande, tveksam och inte sällan avogt inställd.

Handläggarna uppfattar det som att de flesta markägarna blir mer positiva med tiden allt eftersom ett reservatsärende framskrider. Det tycks också finnas ett samband mellan hur stor kunskap markägaren har om processen och vilket motstånd som myndigheterna möter. Framläggande av värderingen av skogen kan för en del markägare innebära att en vändning sker hur man ser på ett aktualiserat områdesskydd.

Länsstyrelsens handläggare har noterat att motståndet mot områdesskydd är särskilt stor hos enskilda markägare som bor på sin fastighet och har sin utkomst från jord- och skogsbruk. Vissa i den kategorin ser ofta mycket negativt på planer om reservat på sin mark och förflyttar sig inte heller särskilt långt i attityd under processens gång. För denna kategori markägare betyder möjligheten att bruka marken långsiktigt mer än att få kontant ersättning vid ett engångstillfälle.

Det handlar här om sysselsättning, livsstil, utkomst och en långsiktig möjlighet för sig själv och kommande generationer att bo på sin fastighet. Markägare som bor långt bort från sin skog, ej har intresserade anförvanter, är generellt naturvårdsintresserade eller vars fastighet bara till mindre del blir berörd är ofta mer positiva till områdesskydd och medverkar ofta mer aktivt och konstruktivt vid reservatsbildningsprocessen. Om den berörda marken ligger svårtillgängligt på fastigheten och är mindre lönsam så brukar det också vara lättare att komma överens.

Tre ytterligare kategorier som ofta är mer positiva är

- » de som har registrerade nyckelbiotoper på sin fastighet och som genom reservatsbildningen får ekonomisk ersättning för dessa
- » de som har ett helt ekonomiskt rationellt synsätt på sitt skogsinnehav där det 25 procentiga påslaget kan medföra en förräntning på värdet och för att det även möjliggör att "byta" ett svårbrukat skogsskifte (med "besvärliga naturvärden" med mera) mot ett skogsskifte som kan brukas mer rationellt
- » de som önskar behålla en del egen äldre skogsmark för till exempel jakt, bär- och svampplockning, rekreation, men som inte har ekonomi att låta bli att avverka det. Vid reservatsbildning får de behålla skogen och kan fortsätta med sådana aktiviteter samtidigt som de får loss pengar.

Dessa markägarkategorier vittnar inte sällan om att de blev nöjda med ersättningen och att det blivit ganska bra även om man inledningsvis inte var nöjd med att få ett intrång.

3.3 Reservatsbildningens olika faser

Reservatsbildningsprocessen innehåller en mängd delmoment, här nedan delas den in i fyra huvudsakliga skeden:

1. Första skedet handlar om inventering, bedömning, avgränsning och prioritering av naturvärden.
2. Sedan kommer ett skede med kontakter med berörda markägare, vilket inkluderar dialog om praktiska aspekter som justeringar av föreslagen gräns, justeringar av föreskrifter och införande av undantag med mera. Parallellt formuleras syfte, prioriterade bevarandevärden, skötselbehov med mera för ett blivande naturreservat, vilket sedan förankras hos Naturvårdsverket.
3. Tredje fasen innefattar Utredning av sakägare, inmätning av gräns, värdering, förhandling för att nå en överenskommelse om ersättning, samt utbetalande av ersättning. Dialog med markägare kring praktiska aspekter fortlöper, ibland ända fram till överenskommelsen är nådd.
4. Slutförandefasen handlar att skriva ett slutgiltigt beslut och skötselplan med remissförfarande och ofta hantering av fastighetstekniska frågor som till exempel servitut och vägar.

Länsstyrelsens handläggare av reservatsbildningsärenden skulle önska att det fanns större kunskap hos markägare och hos samhället i stort kring reservatsbildningsprocessen, tillgängliga skyddsformer och hur ersättningarna beräknas med mera. Mer information till markägare och samhället om hur reservatsbildning går till och hur man värderar intrånget är önskvärt. Handläggarna märker ofta att markägarna blir mer positiva under reservatsbildningsprocessen allt eftersom de blir mer insatta om processen.

Att sakligt beskriva de ekonomiska förhållandena vid områdesskydd borde inte bara vara ett myndighetsansvar utan här kunde markägarrörelsen och skogliga mediekanaler göra en viktig insats. Om fler är bättre informerade minskar förhoppningsvis risken för att nidbilder, felaktiga rykten och fakta kommer i omlopp. Förslagsvis avsätts medel för att i en kampanj sakligt informera markägare och samhället om behovet av naturskydd och processerna vid områdesskydd och ersättningar som utgår och hur mycket som finns skyddat samt de politiska målen. Med denna information kan man behöva bemöta en del av de överdrifter och felaktigheter som florerar kring områdesskydd.

KOMET²-insatserna har varit värdefulla för att det fått fler markägare att börja räkna på ersättningen de skulle kunna få vid ett områdesskydd. Det är också värdefullt att nå virkesuppköparna med information så att de kan bli bättre på att informera om fördelarna med KOMET och områdesskydd när de avstår från att ge bud på tänkta avverkningsplaner på grund av höga naturvärden.

---

2 Kompletterande metoder för skydd av värdefull natur

4. Problem och centrala frågeställningar

Det finns många kritiska synpunkter, argument och åsikter som kommer upp i debatten i diskussionen om områdesskydd. Vissa synpunkter är relevanta, en del kan avisas och ytterligare andra kan inte isoleras till att enbart handla om områdesskydd. I detta underlag har vi främst valt att lyfta synpunkter som gäller ekonomiska konsekvenser vid naturvårdsavtal och reservatsbildning samt processuella förbättringsmöjligheter hos myndigheterna. Här behandlas inte känslomässiga aspekter eller de strömningar som ifrågasätter behov av formellt områdesskydd överhuvudtaget.

4.1 Problem att genomföra generationsskiften

En reservatsbildning som genomförs i samförstånd med berörd markägare hamnar sällan mitt i ett generationsskifte, eftersom Länsstyrelsen och markägaren då kan styra när reservatsbildningen ska ske. Det bör påpekas att staten aldrig exproprierar mark för reservat, det vill säga tilltvingar sig äganderätten.

Endast undantagsvis har staten utan samförstånd reglerat markens bruksrätt för markägare genom beslut om naturreservat. Samtidigt är det förmodligen åtskilliga markägare som säkert känner sig tvingade till att godkänna ett reservat mot sin vilja, men som väljer att i slutänden hellre göra en "frivillig" överenskommelse än att stämna staten på ersättning. Det finns nämligen en stor risk att en stämning av staten ger en sämre ersättning än vad man kan få efter en förhandling och en "frivillig" överenskommelse.

Reservatsbildning som sker utan samförstånd löper större risk att ske vid en tidpunkt som är olämplig i förhållande till generationsskiftet. Då kan det uppstå problem – särskilt om reservatsbildningsprocessen drar ut på tiden. Skogsägarrörelsen ser dock inte normal, fungerande reservatsbildning som ett stort problem i samband med generationsskiften. Företrädare för Norrskog menar att det kan vara tvärtom ibland. –"Det är när Skogsstyrelsen sätter nyckelbiotopsstämpel på skog som ska avverkas för att finansiera exempelvis ett generationsskifte – och området sedan nekats formellt skydd av såväl Skogsstyrelsen som Länsstyrelsen – som människor hamnar i svårhanterliga situationer. Ett exempel på detta från verkligheten, två bröder äger en fastighet tillsammans där den ene skulle köpa ut den andre och hela affären blockerats av nyckelbiotoper. Där skulle ett formellt skydd lösa upp alla knutar när man inte har kapital vid sidan skogen".

4.2 Ersättningar och skattekonsekvenser vid områdesskydd

Möjlighet till periodiserade utbetalningar lyftes fram som viktigt av markägare i bland annat Almåsa, både för naturvårdsavtal och naturreservat. En önskan var också att dessa ersättningar skulle kunna användas skattefritt till markägares investeringar i sin näringsverksamhet.

4.2.1 Naturreservat

Intrångsersättning i form av upplåtelser för all framtid och försäljningar av fastigheter beskattas som vid sedvanliga avyttringar av fastigheter. Beskattningen vid försäljning av näringsfastighet sker med 27 procent av vinsten av fastighetsförsäljningen. Kapitalvinstbeskattningen är 22 procent vid försäljning av privatbostadsfastigheter (byggnader med tomtmark som utgörs av småhus där ägaren eller dennes närstående bor). Vinsten är i grova drag skillnaden mellan fastighetens försäljningspris minskat med mäklarkostnader etc och anskaffningsvärde ökat med förbättringar under innehavstiden (omkostnadsbeloppet). Avdrag sker för omkostnadsbelopp samt eventuella ombudskostnader. Till kapitalvinstbeskattningen hör återföringsreglerna, de innebär att under innehavstiden gjorda värdeminskingsavdrag och skogsavdrag återförs då till beskattning som inkomst av näringsverksamhet med ett skatteuttag på 45–70 procent. Återföringen motiverar i sin tur avdrag med hela anskaffningskostnaden när kapitalvinsten beräknas.

Nyköpta fastigheter med marknadsmässiga köpeskillingar är det sällan så svårt att utifrån ett strikt ekonomiskt synsätt bilda reservat på eftersom det i praktiken blir så att man byter pengar när skatteeffekten uteblir genom att köpeskillingen ungefärligen motsvarar anskaffningskostnaden.

Med ett pris som utgör 125 procent av marknadsvärdet erhålls dock en skattepliktig kapitalvinst. Har man däremot fått skogen som gåva eller arv räknas 90 procent av marknadsvärdet av skogen in i skatteunderlaget (utgör del av kapitalvinsten eftersom skogen finns kvar på fastigheten) och den effektiva skattesatsen blir då 27 procent på vinsten. Den nuvarande ägaren får avdrag för givarens etc omkostnadsbelopp, vilket i regel är ganska lågt i dessa situationer.

Om en fastighet är värd en miljon kronor får man 1 250 000 kronor (+25 procent). Vinsten blir 1,25 miljoner kronor minus givarens anskaffningsvärde och om detta är försumbart får man en beskattningsbar kapitalvinst på 1 125 000 kronor. Skatten på 30 procent innebär att skattebeloppet blir 337 500 kronor och kvar finns 912 500 kronor. Markägarens förmögenhet har i teorin minskat i detta exempel.

En faktor som man inte tänker på för en markägare som fått en skog i arv eller gåva är att han/hon kan ha avstått eller betalat pengar vid ett generationsskifte. Dessa pengar går inte att ta upp som omkostnader vid förvärvet av fastigheten. Hur man ska hantera en sådan faktor borde ses över av lagstiftaren. Detta är effekten vid en fastighetsaffär där ägaren inte använt sig av ersättningsfond för att köpa en ny fastighet.

4.2.2 Naturvårdsavtal (NVA)

Vid ett naturvårdsavtal sluter två parter ett civilrättsligt avtal under en tidsperiod som kan sträcka sig mellan 1 till 49 år och sker under frivillighet. Avtal för längre perioder föredras av staten framför korta perioder för att få ett mer långsiktigt skydd och på grund av att transaktionskostnaden blir förhållandevis hög annars.

Vid Naturvårdsavtal betalas en ersättning ut för den minskade avkastning som avtalet beräknas innebära för markägaren. Naturvårdsavtal är vanligare och

möjlig att föredra i naturmiljöer som inte kräver fri utveckling utan där skötsel är nödvändig. Om man till exempel har kommit överens om att bara gran får huggas ut under avtalsperioden i en lövrik trakt så finns det en intäkt för lövvirket som markägaren går miste om under avtalsperioden och det är denna som ingår vid beräkning av ersättningens storlek. Det betalas även ut en grundplåt på omkring 8 000 kronor för att ett naturvårdsavtal har slutits oavsett storlek på ytan som avtalet berör.

För små arealer kan ett NVA innebära en förhållandevis god intäkt. Det bör nämnas att ersättningen per hektar för naturvårdsavtal i genomsnitt tredubblades till följd av uppdraget om att ta fram myndighetsgemensamma riktlinjer. Formerna för naturvårdsavtal (NVA) utvecklades i enlighet med regeringens anvisningar i propositionen "Hållbart skydd av naturområden" (prop. 2008/09:214) och regleras i bl.a. jordabalken 7 kap 3 §. Ersättningen beskattas som huvudregel det år avtalet tecknas även vid periodisk utbetalning. Ersättningen är ej momsbelagd. För skogsmark är ersättningen 1,2 procent av rotnettot per år (60 procent för en avtalstid på 50 år, $50 \cdot 1,2 = 60$ procent). Engångsbelopp (grundersättning) betalas även vid liten areal/låga värden. Man kan få hela ersättningen på en gång eller en årlig utbetalning under max 5 år, detta kan jämföras med att från ett skogskonto kan du skjuta upp utbetalningarna under 10 år.

4.2.3 Naturvårdsavtal, NVA, beskattas som näringsverksamhet

NVA skattas som inkomst av näringsverksamhet, på samma sätt som en avverkningsinkomst, vilket innebär en skatt om cirka 50–70 procent. Till skillnad mot inkomst av avverkning kan man inte använda sig av skogskonto vid utbetalning av NVA. 30 procent av intäkten kan fördelas på 6 år i en periodiseringsfond. Även expansionsfonden fungerar för markersättning som kommer från ett naturvårdsavtal, så länge pengarna behålls i näringsverksamheten (mäts genom upprättandet av ett kapitalunderlag). Effekten av att använda sig av expansionsfond är att inkomsten enbart beskattas med ett skatteuttag på 22 procent. När skogsägaren tar ut pengarna för privat bruk sker resterande beskattning. Återförs expansionsfonden ett förlustår och det inte uppkommer någon inkomst, är återföringen "skattefri" genom att förlusten (underskottet) kan dras av mot fondintäkten och du får tillbaka expansionsfondsskatten (på 22 procent).

Det kan alltså vara en god idé att på detta sätt minska expansionsfonden vid förlustår eller när inkomsten hamnar under brytpunkten för statlig inkomstskatt. Det är också möjligt att omvandla näringsinkomsten från NVA till räntefördelning som ger ett slutligt skatteuttag på 30 procent. Detta kräver dock att man har ett utnyttjat räntefördelningsbelopp. Detta beräknas årligen som företagets kapitalunderlag (beskattat kapital) multiplicerat med en ränta som uppgår till statslåneräntan ökad med 6 procentenheter. Det årliga räntefördelningsbeloppet kan sparas om det inte utnyttjas mot näringsinkomster.

Med intäkterna i näringsverksamhet (NVA) kan man dock inte göra direktavdrag för ett nybygge av ladugård, inköp av traktor med mera. Dessa investeringar ska skrivas av som andra investeringar. Drifkostnader kan däremot kvittas. NVA-ersättning kan vara lönsam om man har en verksamhet som går med underskott.

Normalt är det dock mycket mer skattemässigt fördelaktigt att få ersättning som kapitalvinst, det är dock inte möjligt för tidsbegränsade ersättningar.

Att fördela ersättningen på olika år, under en längre period är väsentligt för skogsägare och det bör man titta på från lagstiftarens sida. Fram till 2004-12-31 har ersättningarna för naturvårdsavtalen beskattats genom att man periodiserat intäkten i förhållande till avtalets längd. Det innebär att de flesta skogsägare med lite planering och bra rådgivning kunnat hålla nere skatten och därigenom kunnat behålla en ganska stor del av ersättningen. I samband med att man diskuterade möjligheten till direktavdrag för lantmäterikostnader vid omarrondering var frågan om ersättningen för naturvårdsavtal skulle kunna sättas in på skogskonto uppe på agendan(prop.2002/3:79). Periodiseringen på skogskonto kan ske upp till 10 år. Regeringen gjorde då den tolkningen att ersättningen skulle periodiseras under avtalets längd, som stöd för detta angav man en regeringsrättsdom (RÅ2002 ref. 84).

Eftersom ersättningen ändå framöver skulle kunna periodiseras ansåg man att det inte var motiverat att ändra reglerna om skogskonto. För avtal skrivna efter 2004-12-31 har Skatteverket dock helt ändrat villkoren. I Skatteverkets skrivelse (Dnr 130 84518-05/111) gör man den bedömningen att ersättning för naturvårdsavtalen ska beskattas i sin helhet när avtalet ingås till den del avtalet inte kräver någon prestation av markägaren. Frågan var också uppe i den så kallade Skatteförenklingsutredningen (SOU 2014:68 s. 189–192). Utredningen som leddes av ett justitieråd från Högsta förvaltningsdomstolen (HFD) ansåg att Skatteverkets inställning utgjorde god redovisningssed och därmed var gällande rätt trots att HFD inte haft ett fall att bedöma. Det är med andra ord en inte särskild framgångsrik väg att driva frågan om periodisering.

Det är däremot fullt möjligt att utvidga tillämpningsområdet för skogskonto till att även omfatta ersättningar från NVA. Det ger en möjlighet att dela upp inkomsten de facto under tolv år. Mot bakgrund av att NVA har en löptid på upp till 49 år är det rimligt att dessa knyts till det 20-åriga skogsskadekontot som således skulle kunna öppnas för NVA-inkomster. Det skulle ge möjlighet till en periodisering på upp till 22 år och genom kontoavsättningen är det lätt både för skogsägare och samhället att "hålla reda på" avsättningen. Det bör noteras att användandet av skogsskadekontot systematiskt är lika rätt/fel som användande av skogskonto. Sannolikt bör reglerna i så fall öppna upp för samtidig tillämpning av skogskonto och skogsskadekonto.

4.3 Försvårande av företagande och en levande landsbygd

Det är ett välkänt faktum sedan länge att lantbrukare i skogs- och mellanbygder använder skogen som regulator av intäkter för att kompensera för generellt dålig lönsamhet samt för ekonomiskt sämre år inom lantbruket. Minskad areal brukningsbar skog minskar möjligheterna till avverkning och sysselsättning för den enskilda markägaren. Nyckelbiotoper eller mark som är intressant att bilda naturreservat på innebär osäkerhet för markägaren och banken om värdet på skogen. Länsstyrelsen kan inte för all skog som har höga naturvärden garantera att staten kommer att betala intrångsersättning och bilda naturreservat.

Dessa förhållande kan leda till minskade möjligheter till att låna i bank med mark som säkerhet. Anledningen till detta är att när en fastighet har skogsbestånd med höga naturvärden som inte är formellt skyddade, till exempel som nyckelbiotoper och det finns en osäkerhet kring möjligheter till avverkning får det konsekvenser vid försäljning och finansiering. I samband med försäljning fastigheter med höga naturvärden måste banken göra en utökad kreditprocess för att kunna göra analys och bedömning av skogsbestånd. Kunden/köparen behöver ta fram ett mer omfattande underlag. Fastigheter med skog som håller höga naturvärden som inte kan avverkas får minskande löpande kassaflöden och därigenom en lägre direktavkastning vilket påverkar låntagaren negativt. Lägre kassaflöden minskar värdet på fastigheten och osäkerheten ökar för kreditgivaren vilket kan innebära att belåningsgraden sjunker.

I många familjeföretag, som lantbruk, åkerier, entreprenadverksamhet, turism med flera är familjens skogsfastighet den grundläggande kapitalbasen. Ibland frigör man kapital genom att avverka, ibland använder man skogen som säkerhet vid banklån. För de flesta företagare är detta betydligt långsiktigare och enklare att hantera, än att få "en påse pengar" i samband med en reservatsbildning. För dessa företagare kan en reservatsbildning innebära att familjeföretaget inte kan leva vidare. Frågan ställs ofta på sin spets vid generationsskiften – även i de fall där reservatsbildningen skett innan. För att motverka detta fenomen skulle markägarna gärna se en form av formellt skydd där markägaren själv får välja om ersättningen ska betalas ut som en klumpsumma, eller betalas ut över tid till den som äger fastigheten – på en nivå som motsvarar avkastningen av aktivt brukande.

Liknande idéer har diskuterats bland handläggare på Länsstyrelsen om möjlighet till periodisering av ersättningen på det skyddade skogsinnehavet med en avkastning för markägaren proportionell mot boniteten (tillväxtpotentialen) i olika bestånd. Tanken skulle vara att markägaren skulle få intäkter under mycket lång tid.

Att se över kapitalvinstbeskattning vid upplåtelse för all framtid och avyttringar för naturskyddsändamål är önskvärt anser skogsägarrörelsen. Skogsägare som avverkar sällan ser just möjligheten att använda skogsinkomster för att kvitta mot drift- och underhållskostnader för sina näringsfastigheter som viktiga. Den möjligheten försvinner om skogsmarken inte finns kvar. I Norge finns en ordning som medför skattefrihet för skogsägaren som avsätter skog för naturvård, detta är dock en åtgärd som är i strid med dagens skatterättsliga principer.

Det finns ytterligare en dimension, där en reservatsbildning kan skapa problem för ett generationsskifte, nämligen när det som ska överlåtas till nästa generation är en företagsverksamhet där skogen är viktig som kapitalbas. Att erbjuda bytesmark till de markägare som mister bruksbar mark borde vara en av de mer attraktiva vägarna för att kompensera för intrång som staten genomför.

4.4 Markbytespaket

Ett markbytespaket skulle betyda mycket om mark kan frigöras i närheten av markägaren som har mark som är aktuellt för områdesskydd. Markbyten är förmodligen olika attraktivt för olika kategorier ägare. Det stora markbytespaketet

ESAB utgick från bytesmarker som Sveaskog lämnade ifrån sig genom ett riksdagsbeslut. Dessa marker användes till markbyten med storskogsbruket som verkar över stora arealer och inte är så bundna till en viss trakt. Sveaskog har sina största arealer mark i Norrbotten och Västerbotten och mindre arealer i södra och mellersta Sverige. I mellannorrland är det numera väldigt glest med Sveaskogsmarker, detta innebär sammantaget att, om mindre markägare ska kunna involveras i ett markbytesprogram, så måste det bli lättare att genomföra trepartsbyten, det vill säga att större bolag måste bidra aktivt med inbytesmark. Erfarenhete är att skogsbolagen inte visat någon större vilja att bidra i sådana processer och här behövs troligen styrmedel eller tydliga avtal.

Sammanfattningsvis var ESAB-paketet mycket lyckat och naturvården kunde under kort tid skydda mycket mer mark än man skulle kunna göra under många års vanlig handläggning. I stor utsträckning var det SCA och Bergvik som genomförde många markbyten i Jämtland. En missbedömning som initialt gjordes var att värdet på Sveaskogs skogsmarker överskattades och att slutresultatet skyddad areal inte blev lika stor som den areal som byttes bort. Några bolag blev sämre tillgodosedda med markbyten, de var inte nöjda med förslagna bytesobjekt eller prioriterades inte i det första ESAB-paketet. Dessa bolag är viktiga att tillgodose i ett kommande paket. Regeringen gett ett uppdrag till Statens lantbruksuniversitet (SLU) att genomföra en samhällsekonomisk konsekvensanalys av metoden och Naturvårdsverket har gjort en egen utvärdering.

En tänkbar modell som framhållits av reservatshandläggare är att Naturvårdsverket avtalar med medverkande bolag, att för att få vara med i bytespaketet måste man bidra med bytesmarker till enskilda skogsägare. Naturvårdsverket skulle därefter få möjlighet att peka ut fastigheter på bolagsmark jämnt spridda över landet som skulle kunna användas vid markbytesaffärer med enskilda markägare. Naturvårdsverket borde också få möjlighet att köpa enstaka fastigheter för att ha som potentiella bytesobjekt i områden där det finns lite bolagsmark.

Ett problem med markbyten är också att det är mindre förmånligt ekonomiskt för en markägare att genomföra eftersom man inte får 25 procent extra vid ett byte. Dessutom förlorar markägaren ägandet på den gamla marken med fiske- och jakträtt. Av den anledningen brukar olika försök till markbyten tyvärr stranda. Det måste dock framhållas att markbyten kan vara en intressant väg för att få till smidigare processer men här behöver man se över villkoren och myndigheternas verktyg. Man kan behöva överväga om bytesmarken inte ska räknas som ett rent markbyte där markägaren måste ge upp sin mark till naturreservat (NR) och därmed mister 25 procentspåslaget som finns för intrång, det vill säga att de kan få intrångsersättning för sin mark och sedan även garanteras att köpa ersättningsmark via staten.

4.5 Svårt att köpa ny mark och särskilt i närheten inom ramen för den lagstadgade tidsramen

En möjlighet för markägaren vid erhållande av intrångsersättning är att sätta av ersättningen skattefritt i en ersättningsfond med syfte att kunna förvärva en ny fastighet. Avsättning till ersättningsfond sker ganska ofta men enligt mäklarchefen på Norrskog upplevs det som en riskabel åtgärd eftersom det är få som lyckas

köpa ersättningsmark inom tidsramen på 3 år, här kan man om det finns särskilda skäl få uppskov med ytterligare 3 år. Anledningen till att det är svårt att lyckas är att omsättningen på fastigheter är låg, det är stort intresse att köpa fastigheter och många gånger finns skogsbolag med i bilden som köpare. Skogsbolag har blivit aktivare på marknaden då de önskar förbättra arronderingen eller kompensera för reservatsavsättningar. När skogsbolag finns med i budgivningen är det ofta svårt för den enskilde att hävda sig. Lyckas man inte köpa inom tidsramen sker kapitalbeskattning som vanligt dock med ett påslag på 30 procent på vinsten, det vill säga 130 procent av den ursprungliga vinsten beskattas. Förslagsvis bör man se över tidsramen för köp av ny fastighet när man har pengar avsatta i ersättningsfond. Det extra skattetillägget ska kompensera för den skattecredit som man fått trots att man inte har återinvesterat kapitalet. Om man inte förlänger tiden som pengarna i en ersättningsfond kan vara låsta så kan det vara motiverat att se över om storleken på detta skattetillägg är på en rimlig nivå.

4.6 Låga ersättningar på mark som har låg avkastning

Ibland finns uppfattningen hos markägare att de kommer att förlora på en affär med Naturvårdsverket, för det mesta stämmer inte detta då det gäller skogsmark. För naturtyper som har låg avkastning eller ingen avkastning alls får nuvarande värderingsmodell och regler konsekvensen att den beräknade ersättningen blir låg.

I dag värderas strandtomt, myr/våtmark, vatten, hygge och impediment extremt lågt. Genom att se över värderingsmodellen skulle staten kunna undvika en del onödiga lösningar för en förhållandevis liten extra kostnad. En avstyckad strandtomt med bygglov kan nog inbringa rätt mycket ersättning vid markköp, men däremot kan man inte hävda att man ämnar stycka av strandtomter och därmed begära högre ersättning. Sådana "förväntansvärden", där man först måste få olika tillstånd/dispenser är svåra att få någon ersättning för.

Ytterligare tankar som framförs från handläggare på länsstyrelserna är att det skulle vara en fördel om det alltid betalas ut en grundplåt i ersättning vid reservatsbildning, för naturvårdsavtal betalas det alltid ut minst 8 000 kronor/markägare.

5. Annan kritik och mer allmänt hållna synpunkter beträffande reservatsbildning

5.1 Känslomässiga band till marken

Flera reservatshandläggare vittnar om att den största bidragande orsaken till motvilja mot reservat är känslomässiga skäl. Markägare tycker sig ha brukat en fastighet i generationer och så vill staten ta hand om den i stället. Markägaren har sannolikt en långsiktig plan för sin mark. När ett områdesskydd aktualiseras behöver denna plan ändras vilket tar tid för markägaren att acceptera. Det är till exempel vanligt att handläggarna får höra att markägaren hade tänkt att fastigheten skulle gå i arv till barnen som skulle få fortsätta bruka fastigheten. Här får myndigheterna ha tålamod och försöka med mjukare instrument som naturvårdsavtal där inskränkning i brukanderätt inte varar för evigt.

5.2 Insektsangrepp

Områdesskyddarna träffar ganska ofta på synpunkten att reservatsbildning innebär ökad risk för granbarkborrengrepp på omkringliggande skog eftersom Länsstyrelsen inte aktivt tar bort vindfällena och angripen skog inom de skyddade områdena. Även om det finns forskning, goda argument och statistik emot detta resonemang är det något som påtagligt ofta framkommer i diskussionen. Det är det ordinarie skogslandskapet som genererar granborreangreppen, reservaten är tämligen robusta och här trivs i regel borrens predatorer (fiender) vilket innebär att angreppen blir färre och de härstammar i regel från omgivande skog.

5.3 Svårt att acceptera statlig intervention det borde bygga på frivillighet

Områdesskydd är en stor intervention i människors liv och egendom. Människor har olika värderingar och åsikter om samhällets rätt att blanda sig i människors angelägenheter och äganderätt. Många av de negativa personerna är principiellt negativa till reservatsbildning och tycker illa om att staten lägger sig i hur man sköter sin skog, de försvarar ägande- och förfoganderätten. Länsstyrelserna försöker genom dialog med markägaren förmå denne att delta aktivt i processen att skydda ett område. Målsättningen är att markägaren ska få all den hjälp och det stöd den behöver för att ta sig igenom processen med så lindriga konsekvenser som möjligt.

Det är ytterst sällan som NR-beslut fattas utan att markägaren gjort vissa "medgivanden", som att medverka till att kontakterna med statens förhandlare resulterar i en överenskommelse om ersättning. Det måste också tilläggas att det också sällan eller aldrig händer att länsstyrelserna släpper ett område med mycket höga naturvärden men avverkning kan ibland inträffa. Det som händer när man är för långt ifrån varandra är att förhandlingen strandar och står still. Om länsstyrelsen inte är tillräckligt tydlig med vad staten önskar så riskerar

det uppfattas som att det är ett helt frivilligt val av markägaren att medverka i processen. Å andra sidan kan en framställan om ett områdesskydd som ett erbjudande också uppfattas som en chimär av markägaren eftersom de flesta vet att staten ytterst kan använda sig av tvångsmedel. Dessa tvångsmedel är fullt förenliga med lagstiftningen om det behövs för att nå målsättningar som är beslutade om i riksdagen.

Samhällets mål om att den mest skyddsvärda arealen skog ska avsättas för naturvård innebär en reglering av brukningsrätten för fastighetsägaren. Att reglera brukningsrätten och samtidigt försöka åstadkomma detta genom frivilliga överenskommelser är ett motsattsförhållande som innebär betydande svårigheter för tjänstepersonerna vid Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen att förena. Att som markägare godkänna en reservatsbildning är ofta en frivillig handling, men det är inte helt ovanligt att det ses som är en "ofrivillig" frivillighet. I debatten har man börjat hänvisa till den norska modellen som bygger på frivillighet. I Bilaga 3 finns en kort sammanställning vad denna innebär konkret.

Man ska ha klart för sig att den norska modellen innebär att kostnaden för staten ökar och det är samtidigt risk för att de mest värdefulla skogarna inte blir skyddade. Det första KOMET-programmet byggde helt på frivillighet där markägaren anmälde områden, för vilka man önskar genomföra reservatsbildning. I södra Sverige fungerade det hyfsat bra, i norra Sverige blev resultatet dåligt med sämre naturvårdskvaliteter, sämre långsiktig funktionalitet (små områden utan bra landskapsplanering) och mycket dyrare per hektar jämfört med ordinarie reservatsbildning. Nuvarande "Nya KOMET" fungerar som en kompletterande metod för frivilliga initiativ till områdesskydd, parallellt med ordinarie verksamhet. Det nya KOMET fungerar bra, många pärlor kommer in som förslag och dialogen är positiv, tyvärr kan länsstyrelsen ändå rätt sällan prioritera dessa objekt när de jämförs med länsstyrelsens "egen" objekt. Här skulle man kunna tänka sig att ha en något lägre ribba för KOMET-ärenden, då de ofta sker i bra dialog med förhållandevis liten arbetsinsats och som ger bra "goodwill".

5.4 Ägande- och brukanderätt

En ofta återkommande kritik och hållning är att staten och naturvärden inskränker äganderätten eller mer korrekt brukanderätten vid områdesskydd och därmed minskar råvarubasen och avverkningarna i ett område. Råvarubasen för lokala industrier och avverkningsgrupper minskar med minskande förädlingsvärde i regionen som följd menar kritiker. Ett områdesskydd ska enligt miljöbalken inte förses med mer omfattande reglering än nödvändigt för att bevara naturvärdena. Stora arealer skogsmiljö (gran) skyddas bäst genom fri utveckling men det finns också olika skogsmiljöer där uttag av virke är möjligt samtidigt som naturvärden främjas och bevaras, till exempel kalkbarrskog, skogsbeten, lövskogar tallskogar med inväxande gran.

Inom skogsbruket talar man om två strategier som ligger mellan avsättning och produktion med generell hänsyn – det är naturvårdande skötsel och produktion med förstärkt hänsyn. Naturvårdsskötsel innebär virkesuttag men naturvård är syftet med insatsen och lönsamheten är obefintlig eller en kostnad för ägaren. Produktion med förstärkt hänsyn innebär skogsbruk med en betydligt högre

kostnad för markägaren. Frågan är om samhället behöver stimulera enskilda markägare att välja någon av dessa strategier i större utsträckning som komplement till avsättningar och områdesskydd.

I samband med att arbetet med grön infrastruktur framskrider är det högst troligt att behovet av alternativa skötselmetoder kommer att öka. Samhället bör överväga att utforma ekonomiska stöd för brukande med kombinerade mål i syfte att kunna styra var detta brukande sker. Man skulle samtidigt kunna överväga ytterligare en form av områdesskydd som till sin utformning skulle innefatta produktion med förstärkt hänsyn eller/och naturvårdande skötsel.

Områdesskyddet innebär att markägaren skulle ersättas för den lägre lönsamheten med fördrad drivning, planering och kostnader för avsättningar av skog. Finansieringen skulle man kunna diskutera men nära till hands är att det sker en omfördelning så att den som avverkar med minsta möjliga hänsyn eller som saknar naturvärden på sina marker betalar dem som sköter skogen med naturvårdande skötsel. Ett slags "bonus-malus-system" för skogsbruk. Principen borde vara att den som har sparat, brukat skogen hänsynsfullt eller "skapat" naturvärden inte bör få ett sämre ekonomiskt utfall än den markägaren som gör minsta möjliga naturvårdsinsats. Att närmare undersöka förutsättningarna för ett bonus-malus-system för stimulans av alternativa skötselmetoder/strategier vore önskvärt. Det bör påpekas att ansvaret enligt den svenska modellen är delat mellan näringen och det offentliga om att bevara biologisk mångfald.

5.5 Nyckelbiotoper och formellt områdesskydd

Förutom att många människor blandar ihop begreppet nyckelbiotop med formellt områdesskydd (biotopskydd) vilket innebär att reservatsbildning får oförtjänt dåligt rykte så finns en problematik med att utpekandet av nyckelbiotoper inte med automatik ger rätt till ersättning för markägaren. Skogsägarföreningarna menar att detta är det största problemet när det gäller naturvård och skydd av skog. Man skriver att- "nyckelbiotoper ska ju vara de områden som har den största betydelsen för skogens biologiska mångfald, men det finns ingen koppling mellan NB- registrering och formellt skydd. Detta sätter människor i väldigt bekymmersamma situationer". Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att det inte är lagkrav som hindrar markägaren från att avverka utan det är marknads-certifieringen som begränsar den möjligheten.

Arealen registrerade nyckelbiotoper på enskilda markägares fastigheter omfattar i nuläget endast några procent av den totala skogsmarksarealen för denna markägarkategori. Bedömningar som är gjorda anser dock att det finns ett rejält mörkertal av oupptäckta nyckelbiotoper i Sverige och särskilt i Norrland där tidigare inventeringsinsatser inte kunnat täcka in hela den enskilt ägda skogsmarken.

För många markägare torde inte nyckelbiotopsinnehav vara ett större problem då de mestadels påverkar smärre arealer av deras fastigheter. Inte sällan kan även större nyckelbiotoper vara något som markägaren kan leva med om det är ett stort markinnehav och om ägaren är naturvårdsintresserad eller/och har ekonomi för att avstå avverkning. Men det finns en del markägare som fått stora delar av sina markinnehav klassade som nyckelbiotoper och då uppstår problem NB-rika

fastigheter (> 5 procent) är generellt prioriterade för formellt skydd enligt Strategin för formellt skydd.

År 2018 satte regeringen ett tydligt arealmål för skydd för NB-rika fastigheter och öronmärkta pengar avsattes för det arbetet. Naturvårdsverket och länsstyrelserna prioriterade under 2018 markersättningar för nyckelbiotopsrika fastigheter och Länsstyrelsen Jämtlands läns ersättning under året dominerades av fastigheter som var nyckelbiotopsrika. Samhället skulle kunna bestämma sig för att om en markägare får en större andel av sin fastighet än 5 procent utpekad som nyckelbiotop förbinder sig samhället att gå in med någon form av ersättning till markägaren för överskjutande del av arealen. För att inte markägaren ska behöva vänta åratals på ersättning kunde man besluta om ett mindre förskott till markägaren genom ett schablonmässigt formaliserat naturvårdsavtal i syfte att minimera transaktionskostnaderna för samhället.

5.6 Sektorsansvar och samhällsansvar

Den övergripande inställningen som är etablerad i samhället är att varje sektor ska ta sitt miljöansvar och för skogssektorn innebär det att man har ett eget ansvar att bidra till miljömålen och att det inte enbart är samhällets ansvar. Detta ansvar är särskilt stort för just skogssektorn eftersom man vid revideringen av skogsvårdslagen kom överens om att minska den lagliga regleringen och förstärka kravet på eget ansvar från sektorn (frihet under ansvar).

Det finns krav genom skogsvårdslagen om generell hänsyn om vad som är en miniminivå av naturvård. Avsättningar inom ramen för lagens krav benämner man ibland som hänsyn upp till den så kallade intrångsbegränsningen. Tröskeln för intrångsbegränsningen är låg och med stöd av lagen kan inte Skogsstyrelsen kräva särskilt mycket innan samhället måste ersätta markägaren.

Frivilliga avsättningar har formaliserats i de olika systemen för skogscertifiering som finns. Många skogsägare är certifierade inom antingen PEFC eller FSC vilket innebär att marknaden har ett krav på avsättningar. Detta krav har inom båda certifieringssystemen varit 5 procent av skogsinnehavet. I praktiken medför detta att skogsmyndigheten och Länsstyrelsen kommer att prioritera brukningsenheter för områdesskydd som har av nyckelbiotoper på större andel än 5 procent av sin fastighets areal.

Ytterligare en nivå att förhålla sig till som går utanför lagens krav är de så kallademålbilderna för god naturvårdshänsyn som skogsbruket gemensamt med Skogsstyrelsen har tagit fram. Här råder bara frivillighet från skogsägarens sida. Samhället förväntar sig också att skogsbruket frivilligt avstår från brukande genom frivilliga avsättningar utan ersättning. Detta uttrycks bland annat i riksdagsbeslut 2014 om etappmålet avseende frivilliga avsättningarna som ska öka med 200 000 ha till år 2020. De frivilliga avsättningarna är tänkta att komplettera de formella avsättningarna. Hur detta beslut ska omsättas i praktiken är mycket oklart och här borde politiker och staten förtydliga vad man avser och hur det ska ske, kanske i dialog med skogsnäringen.

Ingen vet hur stor den frivilligt avsatta arealen är, var den borde avsättas och om det är det är den mest angelägna arealen som är avsatt ur ett

naturvårdsperspektiv. Skogsstyrelsen har gjort uppföljningar av detta men tittar mest på de redovisade frivilliga avsättningarna, hos främst skogsbolag och större markägare. Arealerna frivilliga avsättningar hos de stora bolagen har inte alls ökat under denna period, vilket innebär att även om myndigheterna lyckas med målet 150 000 ha formellt skydd så når vi inte ens hälften av 2020-målet på grund av inget utökad frivilligt skydd. Man ser dock att de frivilliga avsättningarna håller generellt höga naturvärden och att kvaliteten förbättrats under perioden. Det är i vilket fall viktigt att när staten satt en målsättning att den går att följa upp. Uppföljning kräver någon form av obligatorisk registrering av frivilliga avsättningar.

Att avbryta den systematiska nyckelbiotopsinventeringen är olyckligt ur flera perspektiv och framförallt om man menar allvar med att skogsbruket och de enskilda skogsägarna ska ta sitt sektorsansvar. Erfarenheter från bland annat Jönköpings län om hanteringen av höga skogliga naturvärden i södra Vätternbranterna visade att just noggrann kunskap om skogen och dess naturvärden var mycket viktigt. Kunskapen gjorde att man kunde ha en bra dialog med markägarna och förebygga konflikter och akuta uttryckningar från myndigheternas sida med efterföljande hätska diskussioner.

En tänkbar väg framåt det gäller att identifiera möjliga frivilliga avsättningar för att komma närmare de satta målnivåerna för frivilliga avsättningar är att staten genomför en så kallad systematisk bevarandeplanering på privatskogsmarken och registrerar mark med höga naturvärden som det av olika anledningar inte är lönt att bruka, se bilaga 4 för närmare information. Dessa områden skulle efter ett medgivande från markägaren kunna registreras som en frivillig avsättning. I nästa steg när man på något sätt kan garantera eller koppla ersättningar till utpekandet av nyckelbiotoper så bör också dessa inventeras fullt ut.

6. Synpunkter kopplad till myndigheternas arbete med områdesskydd

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen genomför vart femte år en stor undersökning av markägarnas uppfattning om myndigheternas arbete med att bilda naturreservat, biotopskydd och naturvårdsavtal i Sverige. Överlag är resultaten bra och över nästan hela linjen har det skett förbättringar av resultaten sedan senaste undersökningen. Nedan syns resultaten för instrumentet naturreservat som har de lägsta omdömena:

- » Hälften av markägarna är positiva till inrättande av naturreservat.
- » Majoriteten av markägarna nöjda med Länsstyrelsens information under processens gång.
- » Majoriteten av markägarna nöjda med bemötandet av Länsstyrelsens personal.
- » Allt fler markägare anser att kompetensen hos Länsstyrelsens personal är god.
- » Majoriteten av markägarna nöjda med Länsstyrelsens agerande samt med förhandlingsresultatet.

Naturvårdsavtalen ligger i topp i omdöme och biotopskydd där emellan. Man skulle kunna utifrån detta resultat kunna sluta sig till att det är naturvårdsavtal som staten borde satsa på. Det är också det som politikerna också önskar, delvis för att det blir billigare på kort sikt men också för att det upplevs som en frivillig skyddsform som är tidsbestämd och inte behöver vara för evigt. Verkligheten ser annorlunda ut med minskande andel naturvårdsavtal. Handläggare vittnar att det troligen till del beror på att reservaten ger så mycket mer pengar och därför i slutänden är mer lockande för markägaren.

Det finns andra skäl till det minskande intresset och här hänvisas till riksrevisionens rapport. Skogsägarföreningarna anser också att staten borde satsa mer på avtal. Här kan föreningarna göra stor nytta genom att informera sina medlemmar om denna möjlighet. Det finns också handläggare som funderar på vad syftet är med att avtala om en frist på 49 år för en skyddsvärds skog? Är tanken att man ska betala för 49 nya år när första avtalet går ut och betala för ytterligare 49 år och så vidare. Man kan försiktigt ställa sig frågan om samhället menar allvar med långsiktigt skydd när det vill främja naturvårdsavtal. När det handlar om naturvård är perspektiven mycket längre än 49 år och är det osäkert om områdesskyddet ska/kan förlängas efter 49 år bör man kanske fråga sig om det är värt för samhället att betala för ett område som ändå kan komma att avverkas om 49 år.

I längden menar vissa att det blir dyrare för staten om man ska betala för avtalen återkommande jämfört med om man betalade en gång för alla, vilket man gör då det handlar om naturreservat. Det vore intressant om det samhällsekonomiska

perspektivet för kraftigt utökade satsningar på naturvårdsavtal utreddes med beaktande av den långsiktiga måluppfyllelsen för miljömålet Levande skogar.

6.1 Långa handläggningstider innebär lång tid till ersättning för markägare

Många reservatsärenden tar lång tid och det innebär att markägare får vänta orimligt länge på ersättning. Speciellt ogynnsamt är detta när myndigheter avbryter en planerad avverkning eftersom markägare ofta har en plan för hur pengar ska användas som faller ut vid avverkningen. Detta kan vara källa till frustration när myndigheter avbryter planerade avverkningar för många markägare och inte en gynnsam start på en dialog.

Det skulle naturligtvis vara en fördel om markägare kände till att de har höga naturvärden värda att skydda på sin fastighet så att det inte kommer som en överraskning när de ska avverka. Samtidigt står handläggarna på myndigheten inför ett dilemma med alltför små resurser som ska hantera många ärenden både personellt och finansiellt i en situation med osäkerhet om framtida resurser. Detta medför ett svagt incitament för myndigheten att vara fullt transparenta med sina intressen. Arbetsituationen skulle riskera bli ohållbar på myndigheten när behoven inte matchas av resurserna. Det kan sägas vara rationellt av myndigheten att på detta vis inte väcka fler ärenden än man hantera men arbetsmiljön gagnas inte av detta.

Tyvärr kan även positiva markägare som först är tillmötesgående och sedan drabbas av långa väntetider om andra arga/förtvivlade markägare får förtur vilket medför att de tidigare positiva kan vända till att bli mer negativa. Det är svårt att komma på hur man ska hantera detta på ett bra sätt utan att nämna mer resurser. Ett sätt skulle kunna vara att storskogsbruket skulle stå tillbaka för ersättningar under ett par år och att deras anspråk löses i ett nytt ESAB-paket. Ett markbytespaket måste sägas vara det mest kostnadseffektiva sättet att snabbt åstadkomma måluppfyllnad för det formella skyddet.

6.2 Brist på information och dialog

Det framkommer ofta att markägare känner olust av att få veta att myndigheten har rört sig eller inventerat på deras mark utan de fått reda på detta. Länsstyrelsen har tidigare valt att inte informera markägare vid stora yttäckande inventeringar i förväg eftersom det tar resurser och handläggarna gjort bedömningen att det mest skulle oroa markägare i onödan. Mer transparens skulle dock vara möjlig från Länsstyrelsen sida men kräver resurser och mer framförhållning vad gäller anslag och systemstöd. Myndigheten vill dock inte överdramatisera de grundläggande inventeringar som utförs och berör stora ytor och många fastigheter. De flesta yttäckande inventeringar leder i regel till att ganska få fastigheter i slutändan kommer att bli föremål för områdesskydd. För att visa proportionerna så kan inventeringarna i Jämtland tjäna som exempel.

Länsstyrelsen Jämtlands län fältinventerade under år 2018 omkring 920 gammelskogsbestånd i det Jämtländska kamborsilurområdet för att hitta kalkbarrskogar med höga naturvärden. Det preliminära resultatet visade att av dessa bestånd skulle kunna kvalificera sig för formellt skydd och att 3 procent

(cirka 30 stycken) av de fältinventerade områdena kom att klassas som områden med högst prioriterade värde för formellt skydd.

Länsstyrelsen hör ganska ofta från markägare att de dels är missnöjda med återkoppling från värderings- och förhandlingskonsulter och emellanåt gäller det även länsstyrelsens tjänstemän. Konsulterna som arbetar på uppdrag av Länsstyrelsen tycks de senaste åren ha för många uppdrag och myndigheten har önskat att Naturvårdsverket upphandlar fler möjliga konsulter på ramavtalet möjliga att anlita. Länsstyrelsen kan utöver det förbättra rutinerna för återkoppling till markägare genom ett fortlöpande kvalitetsarbete. Här bör också nämnas säkerställande av tillräckliga handläggarresurser och långsiktig kompetensförsörjning som viktiga parametrar för effektiva processer.

7. Förslag till förbättringar gällande ekonomiska ersättningar för områdesskydd

- » Förslagsvis avsätts medel för att i en kampanj sakligt informera markägare och samhället om behovet av och processerna vid områdesskydd och ersättningar som utgår och hur mycket som finns skyddat samt de politiska målen och om det delade ansvaret mellan samhället och skogsnäringen.
- » Om en markägare fått en skog i arv eller gåva kan denne ha avstått eller betalat rena pengar vid ett generationsskifte. Dessa pengar går inte att ta upp som omkostnader vid förvärvet av fastigheten. Hur man ska hantera en sådan faktor borde ses över av lagstiftaren i samband med att ett "ofrivilligt" aktualiseras.
- » Man behöver se över om det är möjligt att öppna upp för att ersättningar för naturvårdsavtal kan hanteras via skogskonto och skogsskadekonto.
- » Att se över kapitalvinstbeskattning vid upplåtelser för all framtid och avyttringar för naturskyddsändamål vore bra. Skogsägare som avverkar sällan ser just möjligheten att använda skogsinkomster för att kvitta mot drift- och underhållskostnader för sina näringsfastigheter som viktiga.
- » Ett kommande markbytespaket bör även omfatta enskilda markägare. I samband med detta bör även myndigheters möjlighet att få till stånd trepartsmarkbyten stärkas eftersom det är nödvändigt för att kunna åstadkomma markbyten med enskilda markägare.
- » Man kan behöva överväga om markägaren ska kunna få 25 procent påslag vid intrånget och sedan också kunna köpa bytesmark inom ett bytespaket.
- » Naturvårdsverket bör få möjlighet att köpa fastigheter för senare potentiella markbyten i områden med lite bolagsmark.
- » Utred det samhällsekonomiska perspektivet för långsiktigt utökade satsningar på naturvårdsavtal med beaktande av måluppfyllelsen för miljömålet "levande skogar".
- » Om naturvårdsavtal är fortsatt önskvärda att satsa på bör man se över om man kan öka ersättningen lite.
- » Uppmuntra skogsägarföreningarna att informera sina medlemmar om möjligheter med naturvårdsavtal och andra skyddsformer.
- » Utred om det är tänkbart med något lägre krav på naturvärden för prioritering av KOMET-ärenden för områdesskydd.
- » Det finns anledning att förlänga tiden för hur länge man kan ha pengarna bundna i en ersättningsfond i syfte att skaffa en ersättningsfastighet.
- » Att se över kapitalvinstbeskattning vid intrång för naturskyddsändamål vore bra. Skogsägare som avverkar sällan ser just möjligheten att använda skogsinkomster för att kvitta mot drift- och underhållskostnader för sina

näringsfastigheter som viktiga. Den möjligheten försvinner om skogsmarken inte finns kvar.

- » Värderingsmodellen för markersättningar bör ses över för bland annat mark som inte ger så stor avkastning men som kan vara värdefull ur andra aspekter. Idag värderas strandtomt, myr/våtmark, vatten, hygge och impediment extremt lågt. Ett sätt att hantera detta är att skulle vara en fördel om det alltid betalas ut en grundplåt vid alla intrång och oberoende marknadsvärden. Detta skulle underlätta intrång på mark där marknadsvärdesminskningen är lågt.
- » Kopplingen mellan utpekande av nyckelbiotoper och formellt skydd borde stärkas så att det med automatik startas en process med ersättning för den som "drabbas" av större areal av nyckelbiotop än vad marknadscertifieringen kräver av markägaren.
- » Starta upp en heltäckande nyckelbiotopsinventering på privatmarken för ge möjlighet för skogsbruket att ta sektorsansvaret och ge de skogsägare som har nyckelbiotopsrika fastigheter ersättning.
- » Utred om de frivilliga avsättningarna ska registreras och hur de ska följas upp.
- » Utred ny skyddsform kopplad till skogsbruk med förstärkt hänsyn eller naturvårdande skötsel med alternativa skötselmetoder och om finansiering av detta denna skyddsform kan utformas som ett "bonus-malus-system".
- » Utred om systematisk bevarandeplanering som gör det möjligt att simulera var i landskapet man kan skydda natur baserat på biologiska och företagsekonomiska värden och därigenom optimera frivilliga avsättningar på skogsmark med låg eller ingen lönsam att bruka kan vara en användbar metod för samhället att stödja i syfte att kartlägga värdefull natur och öka de frivilliga avsättningarna.

Bilaga 1. Skogskonto och skogsskadekonto

Du som bedriver enskild näringsverksamhet och som driver skogsbruk har rätt till uppskov med beskattningen av skogsinkomster. Genom insättning på ett särskilt bankkonto (skogskonto) kan oregelbundna skogsinkomster jämnas ut mellan åren. Pengar som satts in på ett skogskonto inkomstbeskattas inte förrän det år de tas ut.

För att få uppskov med beskattningen av ett visst belopp, krävs att samma belopp betalas in på ett särskilt bankkonto. Det insatta beloppet dras av som en kostnad och blir därför skattefritt så länge det står kvar på bankkontot. När pengar tas ut från bankkontot, ska beloppet deklarerar som intäkt i näringsverksamhet. Du får inte göra insättning på skogskonto i mer än en bank per inkomstår. Pengarna ska sättas in på kontot senast den dag inkomstdeklarationen ska lämnas. Får du anstånd med att lämna deklarationen, förskjuts senaste inbetalningsdag i motsvarande mån. Banken lämnar kontrolluppgift på insättningen. Insättning och uppskov får ske med högst

- » 60 procent av intäkten för såld avverkningsrätt
- » 40 procent av intäkten för sålda skogsprodukter
- » 40 procent av intäkten av uttagna skogsprodukter, till exempel virke.

Även försäkringsersättning för skog eller skogsprodukter anses vara intäkt som ger rätt till insättning på skogskonto. Om skogsskador som till exempel stormfällning, brand, översvämning, torka, insektsangrepp har medfört att en betydande del av skogen har fått avverkas tidigare än vad som annars skulle ha varit fallet, får insättning och uppskov ske med förhöjda procentsatser. Läs mer om det på skogsskadekonto.

Ränta på medel på skogskonto beskattas när de tas ut. Årligen tas en särskild källskatt om 15 procent av räntan ut. Denna källskatt bör vid en översyn av lagstiftningen också ses över.

Bilaga 2. Riksrevisionens granskning av arbetet med skydd av värdefull skog

Granskningen syftade till att bedöma om statens insatser för skydd av värdefull skog på ett effektivt sätt bidrar till att nå riksdagens och regeringens målsättningar för miljö och friluftsliv. Riksdagen har särskilt framhållit vikten av kostnadseffektiva åtgärder för att uppnå miljömålen.

Riksrevisionens övergripande slutsatser är:

- » Arbetet med skydd av skog har hittills till stor del fokuserat på arealmål och procentsatser på nationell nivå. För att nå målen bör arbetet i högre grad också fokusera på områdenas kvalitet och funktion. Detta kräver ökad kunskap om skyddsvärda områden, skyddsbehov och frivilliga avsättningar, en högre grad av strategisk planering och prioritering av områden samt ökade skötselinsatser.
- » Regeringen och myndigheterna bör beakta att kostnaderna för skydd kan påverkas av vilken skyddsform som används och vilken ersättning som betalas ut.
- » För att möjliggöra en transparent och jämförbar uppföljning och rapportering av målen till riksdagen behövs en ökad samsyn kring vilka arealer som ska tillgodoräknas formellt skydd respektive frivilliga avsättningar, samt en ökad samordning av statistik.
- » Det finns ett behov av att tydliggöra innebörden av det så kallade sektorsansvaret i termer av statens respektive markägares ansvar för uppfyllande av miljömålen.

Används statliga resurser för formellt skydd kostnadseffektivt?

- » Myndigheternas nya strategi utgör ett praktiskt stöd för prioritering, men riskerar missa långsiktiga mål.
- » Ökad kunskap om skyddsvärda områden krävs för ett mer strategiskt arbete och en effektiv prioritering.
- » Risk för att skyddet i vissa fall görs mer omfattande (och dyrare) än vad som krävs.
- » Arbetssättet Nya Komet saknar förutsättningar att vara kostnadseffektivt om inte alternativa skydds- och ersättningsformer används.
- » Ersättningsmark kan vara effektivt för att snabbt öka det totala skyddet men är inte en lösning för södra Sverige.
- » Länsstyrelserna behöver bättre förutsättningar för strategisk planering.
- » Arbetsfördelningen mellan myndigheterna gällande vilken typ av formellt skydd respektive myndighet främst arbetar med får konsekvenser för

skydd respektive myndighet främst arbetar med får konsekvenser för rapportering och uppföljning av arbetet.

- » Naturvårdande skötsel behöver prioriteras upp.
- » I vilken utsträckning utgör frivilliga avsättningar ett komplement till formellt skydd?
- » Osäkerheten om sektorsansvarets innebörd riskerar leda till oönskade konsekvenser.
- » Kunskapen om avsättningarnas kvantitet, kvalitet och varaktighet behöver öka.
- » Omvandling av frivilliga avsättningar till formellt skydd påverkar måluppfyllelsen och det behövs en ökad samsyn kring motiven.

Bilaga 3. Frivilligt skydd av norsk skog sker så här:

- » Skogsägarna anmäler det område man vill avsätta till frivilligt skydd.
- » En lokal myndighetsperson undersöker om det finns intressanta naturvärden på det berörda området.
- » Markägaren ges besked om utfallet av undersökningen.
- » Om myndigheterna anser att det finns skyddsvärd skog ritas kartorna om.
- » Skogliga data genereras med hjälp av befintliga data, och/eller ny skogsuppskattning.
- » Inspektioner genomförs i samarbete med markägaren eller en av markägaren utsedd person.
- » Staten beräknar ersättningen för området och skickar ett förslag till markägaren.
- » Fastighetsvisa förutsättningar tas upp i en ny förhandling innan man skickar ut ett andra förslag till ersättning till markägaren.
- » Ett första utkast till avtal tas upp med markägaren.
- » Avtalsutkastet tas upp på en öppen hearing.
- » Ett slutgiltigt avtal med ersättningsbelopp och geografisk avgränsning skrivs samman.
- » Ett signerat avtal skickas till miljömyndigheten.
- » Ett slutligt beslut om skydd görs genom kungligt dekret och ersättning till markägaren utbetalas.
- » Här bör kanske de norska skattereglerna med dess skattefrihet tas upp.

Bilaga 4. Systematisk bevarandeplanering

Genom att identifiera de områden som har höga biologiska värden och som inte kostar så mycket att bevara skulle markägaren kunna skydda ytterligare fem procent utan att det kostar nästan någonting. Simuleringen gjorde att det går att hitta biologiska värdekärnor som markägaren skulle kunna gå back på att avverka.

Förutom att hjälpa skogsägare i naturvårdsarbetet tror forskare från Stockholms universitet att systematisk bevarandeplanering skulle kunna underlätta dialogen mellan skogsägare och myndigheter när skog ska skyddas. Ofta styr myndigheterna var skog ska skyddas. Här kan man kombinera det myndigheterna vill med markägarens önskemål när det gäller de ekonomiska aspekterna.

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland

TILLSAMMANS FÖR EN HÅLLBAR FRAMTID
